

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Тичини Дмитра Михайловича на дисертаційне дослідження Чумакової Тетяни Костянтинівни на тему: «Кримінально-правова характеристика незаконної приватизації державного, комунального майна», поданого до розгляду кафедрою кримінального права Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми

Нестабільність макроекономічної ситуації в Україні, періодичні кризові стани в економіці спричиняють формування та активізацію тіньового сектору. Суттєво збільшилася його фіктивна складова, спрямована на виведення глобальних фінансових ресурсів з легального сектору економіки злочинним шляхом, конвертацію мільярдних прибутків на користь легальних і фіктивних суб'єктів господарської діяльності, відтік капіталу за межі країни. Значні масштаби криміналізації та корумпованості економічних відносин становлять загрозу національним інтересам і національній безпеці країни. Такі загрози впливають на характер злочинності у сфері господарської діяльності – змінюється її структура, механізми та способи вчинення. Особливо гостро це питання відчувається в умовах тривалого реформування правоохоронної сфери, декриміналізації господарського сектору економіки, повномасштабного військового вторгнення й розширення меж тимчасово окупованих територій України.

І хоча приватизація як один із механізмів управління державною власністю стала ознакою кінця минулого тисячоліття, процеси роздержавлення та приватизації в Україні набули надзвичайно важливого значення на сучасному етапі розвитку суспільства. Вони лягли в основу побудови ринкової економіки, появи різних форм власності, надання приватній власності вагомого місця, а відтак відіграють неабияку роль у входженні України до світової та європейської економічної системи. Саме від приватизаційних процесів, їх законності, доцільності та ефективності залежить розвиток країни загалом і майбутнє підприємництва, зокрема, а також добробут кожного громадянина. У кінцевому результаті зазначених процесів у власності держави повинно залишитися лише майно, необхідне для виконання державою своїх функцій, а у комунальній власності – майно, необхідне для забезпечення функціонування відповідних органів місцевого самоврядування та територіальних громад.

Таким чином, незважаючи на загальний підвищений інтерес до окремих аспектів, комплексне наукове опрацювання проблем незаконної приватизації державного, комунального майна у кримінальному праві обмежувалися періодами становлення та розвитку законодавства і правозастосовної практики або не враховували чинний нині Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» (2018 р.), зміни до деяких законодавчих актів України щодо приватизації майна. Також у більшості наукових розробок поза увагою залишилися проблеми практики притягнення до кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію. Недостатньо вивченим є питання застосування досліджуваних положень кримінального законодавства на практиці, відмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 Кримінальним кодексом (КК) України, від суміжних і призначення покарання.

Таким чином, тема дослідження видається актуальною в аспекті подальшого реформування й вдосконалення положень кримінального законодавства та практики його застосування, а проведене рецензування дисертації свідчить, що робота Т. К. Чумакової присвячена проблемам, які є витребуваними сучасністю як у теоретичному значенні, так і в правозастосовній практиці.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій Т. К. Чумакової відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право.

Робота виконана у Національній академії внутрішніх справ в рамках Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023 р). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) й Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, відображено в дев'яти наукових публікаціях, з яких три статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, і шість тез у збірниках матеріалів наукових доповідей, що оприлюднені на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях. Вони відображають наукову новизну обраної Т. К. Чумаковою теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Ціла низка результатів і висновків, які з них слідують були отримані вперше і мають достатній ступінь наукової новизни. Вперше запропоновано авторський підхід до тлумачення сутності охорони об'єктів державного, комунального приватизаційного фонду, який ґрунтується не тільки на результатах кримінально-правового забезпечення таких об'єктів як необхідної умови нормального функціонування сфери господарської діяльності країни з огляду на воєнний стан, сучасні погляди й досягнення юридичної доктрини, а й передбачає зосередження уваги законодавця на виокремленні похідних наслідків (спричинення значної майнової шкоди державі, народу України), що мають економічний характер і впливають на визначення обсягу караності діяння.

Обґрунтовано актуальність положень ст. 233 КК України шляхом аналізу розділу VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» КК України, за результатами якого визначено суміжні зі ст. 233 КК України кримінальні правопорушення (ст. 209, 358, 364, 364-1, 366, 367 КК України) і засвідчено неможливість урегулювання питання кримінально-правової охорони приватизаційного фонду будь-якою іншою нормою, крім як ст. 233 КК України.

Також викликає певний інтерес й пропозиція авторки, поряд з основним покаранням, передбаченим ст. 233 КК України, встановити додаткові правові заходи відповідальності до юридичних осіб: обмеження прав юридичної особи, внесення відомостей про застосування таких заходів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань; ліквідація юридичної особи; конфіскація майна, яке стало знаряддям вчинення кримінального правопорушення.

На основі зарубіжного досвіду законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна обґрунтовано практичну доцільність запровадження інституту кримінальної

відповідальності юридичних осіб; порядок обчислення «великих розмірів» під час незаконної приватизації за такими критеріями, як встановлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян; податкової соціальної пільги та визначення її розміру для відповідного року.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України, а також представлені у вигляді доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Публікації повністю відповідають предмету дослідження і вирішують завдання, що були поставлені в дисертації. Отримані висновки й результати автора з відповідної тематики були впроваджені, що підтверджено відповідними актами. Таким чином дисертаційне дослідження Чумакової Тетяни Костянтинівни виконане на достатньому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист відповідають всім вимогам положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків досліджень дисертаційної роботи Чумакової Тетяни Костянтинівни не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях авторки, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Подані пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення. Висновки дисертаційної роботи логічно пов'язані із отриманими результатами, а рекомендації базуються на висновках дослідження.

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані державної та відомчої статистичної звітності за 2014–2023 роки; узагальнені матеріали вивчення 67 кримінальних проваджень за ст. 233 КК України впродовж 2015–2023 років з усіх регіонів країни; 80 працівників Фонду державного майна України; офіційні аналітичні звіти Офісу Генерального прокурора, МВС і Національної поліції України, Державної судової адміністрації України, Фонду державного майна України.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Результати дослідження, що виносяться на захист, отримані завдяки всебічному використанню комплексного підходу, який передбачає поєднання низки різноманітних методів наукового пізнання – загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: *діалектичний метод* дав змогу дослідити питання криміналізації порушення законодавства про незаконну приватизацію державного, комунального майна в нерозривному зв'язку з іншими соціальними чинниками, насамперед правового, економічного та господарського спрямування; *системно-функціональний* – застосовано під час визначення місця ст. 233 КК України в системі норм про кримінальну відповідальність, а також для виокремлення ознак основного та кваліфікованого складів досліджуваного кримінального правопорушення; *історико-правовий* – дав змогу проаналізувати передумови становлення та розвитку законодавства про приватизацію, а також з'ясувати стан наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за незаконну діяльність у цій сфері; *порівняльно-правовий (компаративістський)* – надав можливість виокремити особливості зарубіжного досвіду щодо кримінально-правової заборони порушення законодавства у сфері приватизації, окреслити позитивні аспекти впровадження зарубіжних практик у кримінальне законодавство України; за допомогою *логіко-юридичного* методу здійснено аналіз кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, а також норм приватизаційного законодавства, які встановлюють порядок здійснення діяльності у сфері захисту державного, комунального майна; *статистичний* метод використано під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі; *соціологічні* методи (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) застосовано під час вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм й організаційних заходів.

Методологічні підвалини таких досліджень, як аргументується у роботі, мають передбачати раціональне поєднання емпіричних та теоретичних методів. Адже перші є ефективними знаряддями отримання й підтвердження лише фактичної інформації (тобто такої, що пов'язана з кримінальним правопорушенням передбаченим ст. 233 КК України). Для обґрунтування ж загальних положень та висновків авторкою використано інструментарій теоретико-критичного аналізу, що базується на закономірних принципах

побудови аргументаційних процедур кримінального права. Тим самим забезпечується принциповий характер висновків, який неможливо обґрунтувати виключно емпіричними спостереженнями окремих явищ чи шляхом статистичних досліджень.

Проведене дослідження дозволило авторці вирішити низку теоретичних та практичних питань застосування кримінально-правової норми, що визначає незаконну приватизацію державного, комунального майна, формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення закону про кримінальну відповідальність і практики його застосування.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі можуть бути використані в: *практичній діяльності* – для правильного й однозначного застосування ст. 233 КК України в процесі: здійснення адвокатської діяльності адвокатами Адвокатського об'єднання (Акт Адвокатського об'єднання від 03 липня 2023 р.); *освітньому процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Особливості кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень» (Акт Національної академії внутрішніх справ від 18 липня 2023 р.); *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретичних положень стосовно кримінальної відповідальності за незаконну приватизацію державного, комунального майна, а також у процесі підготовки монографій та статей з кримінально-правових дисциплін (Акт Національної академії внутрішніх справ від 18 липня 2023 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертаційна робота Чумакової Тетяни Костянтинівни викладена українською мовою на 212 сторінках. Структура роботи відповідає вимогам МОН України та положенню про присудження ступеня доктора філософії. Вона структурована і складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (242 найменування) і двох додатків.

Загалом, дисертація, за характером і змістом розглянутих питань, є однією з перших наукових праць, присвячених комплексному й системному

дослідженню питань кримінально-правової характеристики незаконної приватизації державного, комунального майна в Україні, на основі чого обґрунтовано пропозиції з удосконалення змісту ст. 233 КК України, які містять елементи наукової новизни та мають теоретичне й практичне значення. У ній здійснено комплексне дослідження кримінально-правової характеристики незаконної приватизації державного, комунального майна. Розглянуто поняття приватизації державного, комунального майна, поняття предмета й об'єкта незаконної приватизації державного, комунального майна, інші об'єктивні та суб'єктивні ознаки незаконної приватизації державного, комунального майна. Визначено ключові ознаки приватизації, безпосередній об'єкт незаконної приватизації державного, комунального майна. Досліджено судову практику як практику правозастосування ст. 233 КК України щодо незаконної приватизації державного, комунального майна.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати дисертаційного дослідження Чумаковою Тетяною Костянтинівною в контексті кримінально-правової характеристики незаконної приватизації державного, комунального майна рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень по даному напрямку.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Отримані результати дисертаційного дослідження Тетяною Чумаковою «Кримінально-правова характеристика незаконної приватизації державного, комунального майна» дозволяють в цілому позитивно оцінити наукову роботу, водночас необхідно спрямувати увагу авторки на окремі питання, які потребують, на думку рецензента, додаткової аргументації або пояснень під час захисту:

1. Предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 233 КК України, є державне та комунальне майно. Тому, на думку рецензента, недоцільним є віднесення підроблених приватизаційних документів до предмета складу незаконної приватизації державного, комунального майна, позаяк суб'єкт

(працівники державних органів приватизації та місцевого самоврядування, голови та члени комісій з приватизації об'єктів, тендерних комісій та інші) використовує підроблені приватизаційні документи для досягнення певного результату – незаконно заволодіти наявним державним чи комунальним майном або сприяти незаконному заволодінню іншими особами, при цьому, використання цих документів не пов'язане з метою впливу на них. Диспозиція ст. 233 КК України передбачає використання підроблених приватизаційних документів для незаконної приватизації державного та комунального майна шляхом заниження його вартості, а використовувати саме державне чи комунальне майно можна лише з моменту закінчення протиправного діяння, тобто з моменту незаконної приватизації, що свідчить про визнання підроблених приватизаційних документів знаряддям вчинення досліджуваного кримінального правопорушення.

2. У підрозділі 2.2. авторці бажано було б звернути увагу на інтелектуальний елемент вини при вчиненні незаконної приватизації державного, комунального майна, який полягає в усвідомленні суб'єктом об'єктивних ознак даного кримінального правопорушення. Саме тому інтелектуальний елемент вини визначається законодавцем фактично через конструкцію об'єктивних ознак складу, які виписані через описання предмету кримінального правопорушення (державне майно, комунальне майно та майно, що не підлягає приватизації), змісту альтернативних діянь (використання підроблених приватизаційних документів, а також сама приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, або приватизація неправомочною особою), способу вчинення (заниження вартості майна, з використанням підроблених приватизаційних документів).

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони переслідують мету запросити автора до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Тетяни Костянтинівни Чумакової є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота **Чумакової Тетяни Костянтинівни** на тему **«Кримінально-правова характеристика незаконної приватизації державного, комунального майна»**, подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем застосування кримінально-правової норми, що визначає незаконну приватизацію державного, комунального майна в умовах воєнного стану.

2. Дисертація **Чумакової Тетяни Костянтинівни** на тему **«Кримінально-правова характеристика незаконної приватизації державного, комунального майна»** за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Чумакова Тетяна Костянтинівна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

**Провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

Дмитро ТИЧИНА
